

Поеми, драми, ліричні твори

Леся Українка

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Леся Українка

поеми, драми, ліричні твори

До видання увійшли найвідоміші твори видатної української поетеси та письменниці Лесі Українки.

«ГЕНІЙ В УМОВАХ ЗАБЛОКОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ...»

Від часу Шевченкового «Поховайте та вставляйте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хорої дівчини.

Іван Франко

«Геній в умовах заблокованої літератури», — так назвала Ліна Костенко Лесю Українку. Життя славетної української письменниці складалося нелегко. «Коли б треба було окреслити творчість Лесі Українки одним словом, — писав Максим Рильський, — то найвідповідніше слово було б — боротьба». Йдеться, звичайно, у першу чергу про безнастанну боротьбу із невиліковною недугою, а вже потім і з поетичним словом, і з несприятливими суспільними обставинами. «Мені видається, що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі, і всі бачать ті сліди, і мені сором за себе...», — так писала Леся Українка у листі до брата Михайла Косача. Ця боротьба надзвичайно чітко висвітила виняткову мужність і принциповість, духовну красу і мистецьке обдарування Лесі Українки. З'явившись на межі двох століть і двох епох, її творчість стала однією із вершин української літератури, а талант проявився у багатьох царинах літературної творчості — поезії, драматургії, прозі, літературній критиці і публіцистиці, перекладацькій роботі і фольклористиці.

Вона народилася 25 лютого (13 лютого — за старим стилем 1) 1871 року в м. Новограді-Волинському, а дитинство провела в селі Колодяжному, серед неповторної поліської природи. Талант майбутньої письменниці формувався в атмосфері волелюбних традицій родини: Лесин дід по матері — Яків Драгоманов — був

декабристом, дядько — Михайло Драгоманов — відомим публіцистом, критиком, істориком, знаним громадським діячем, видавцем, мама — Ольга Петрівна Косач — відомою на той час українською письменницею, котра писала під псевдонімом Олена Пчілка, а батько — Петро Антонович Косач — людиною передових поглядів, за що ще в студентські роки його виключили з Петербурзького університету.

Проте, на жаль, безхмарне дитинство Лесі було затьмарене тяжкою бідою: в одинадцять років вона захворіла на туберкульоз кісток, в результаті чого змушена була постійно підліковуватися. Зрозуміло, що з такою недугою майбутня письменниця не могла відвідувати школу, але завдячуючи природному обдаруванню і добротній приватній освіті, вона досягла у цій царині європейського рівня, ставши однією із найосвіченіших жінок тогочасної Європи. Це підтверджує хоч би той факт, що ще в юному віці Леся Українка написала для навчання своїх молодших сестер підручник «Стародавня історія східних народів». Окрім того, вона досконало опанувала французьку, німецьку, англійську, італійську, грецьку, латинську, польську, російську і білоруську мови, що давало їй змогу читати в оригіналі художні та наукові твори, користуватися найбагатшими бібліотеками Відня, Женеви, Берліна, Мілана.

У 1894 р. родина Косачів поселилася в Києві, і саме тут молода письменниця знайомиться з відомими культурними діячами — композитором Михайлом Лисенком, драматургом Михайлом Старицьким, письменниками Іваном Франком і Михайлом Коцюбинським. Важливе місце в житті Лариси Косач мала її довголітня дружба з буковинською письменницею Ольгою Кобилянською, котру вона у листах по-дружньому і дещо жартівливо називала «Хтось чорненький», «Хтосічок». Саме в Києві Леся Українка увійшла до громадсько-літературного гуртка «Плеяда». А в 1908 р. разом з чоловіком Климентом Квіткою на

власні кошти організувала фольклорну експедицію для запису на фонограф героїчного епосу українського народу безпосередньо від його творців і носіїв — кобзарів-бандуристів та лірників.

Проте хвороба в се більше давалася взнаки. З 1901 р. Леся виїздила на лікування до Італії, а з 1903 майже постійно замешкувала у Грузії, де 1 серпня (19 липня за старим стилем) 1913 р. померла. Труну з прахом доставили до Києва. 8 серпня (26 липня) Лесю Українку поховали на Байковому кладовищі. За труною йшов багатотисячний натовп. Україна ховала свою дочку.

Свій творчий шлях Леся Українка розпочала у 9-річному віці, написавши вірш «Надія». З'ява цієї поезії була спричинена звісткою про долю своєї тітки Олени Антонівни Косач, засланої за участь у революційному русі. У 1884 р. у львівському часописі «Зоря» були опубліковані ранні вірші поетеси «Конвалія», «Сафо», підписані патріотичним псевдонімом «Леся Українка». Зі сторінок першої збірки ліричних творів «На крилах пісень» (1893) постає мужній образ поетеси-борця. Недарма на цю невелику книжечку, що складалася із шести поетичних циклів і трьох десятків віршів поза циклами, а також поем «Самсон», «Місячна легенда» і «Русалка», дав схвальну рецензію Осип Маковей, так визначивши провідні мотиви творчості поетеси: «Перший — то сумовитий погляд авторки на своє життя і долю, другий — то культ природи, а третій — то культ України і світове горе». Що ж до самої авторки, то її оцінка була значно стриманішою: «До своєї книжки, хоч вона видана тільки торік, я відношусь тепер досить критично і якби видавала її сей рік, то, певне, б видала інакше... «На крилах пісень» не єсть моє останнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було й виходити». Поетичний таланти Лесі Українки яскраво виявився у циклі «Подорож до моря». Майстерним ліричним образком рідної землі є вірш з цього циклу «Красо України, Подолля!» Його художня особливість — у

майстерній зміні ритміки вірша, що створює враження руху поїзда і швидшу чи повільнішу зміну картин природи, які лірична героїня бачить з вікон вагона.

Автобіографічні почуття і роздуми людини, яка наперекір долі прагне до повноцінного діяльного життя, яскраво передані й у вірші «Cont ra spem spero» (1890). Поезія наснажена пристрасним пафосом заперечення тужливих настроїв:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Вірш «Contra spem spero» має загальнолюдське звучання, оскільки в ньому особисті болі та ліричні переживання поетеси злилися з болями її народу, уявленого царською Росією. Тугою, вболіванням за долю рідного краю перейнята поезія «І все-таки до тебе думка лине...». Поетеса гаряче заперечує пасивне співчуття стражданням, натомість закликаючи до рішучої боротьби: «Що сльози там, де навіть крові мало!»

Яскравим художнім відображенням літературно-творчого процесу у свідомості митця й особливої ролі натхнення у цьому процесі стала поезія Лесі Українки «Як я люблю оці години праці» (1899), де ключову роль відіграє образ перелесника — своєрідного символу творчих шукань митця.

Відгуком на революційні події в Росії початку ХХ ст. став віршований цикл Лесі Українки «Пісні про волю» (1905), лейт-мотивом якого є думка про несумісність тиранії і свободи. Ця думка особливо виразно висловлена й у близькій до циклу поезії «Напис в руїні» (1904), написаній під впливом єгипетських вражень письменниці. У вірші виражено одвічне прагнення народу до краси і творчості. Саме завдяки цьому прагненню тлінною виявляється пам'ять про тирана-фараона, котрий своїм життєвим кредом вважав

гасло: «Хай згине раб!». Весняне відродження природи, єдність з нею людини, глибина і щирість переживань ліричної героїні, навіяних красою рідного краю, світле передчуття сподіваного щастя складають зміст вірша «Стояла я і слухала весну».

Загалом поезії Леся Українки властиві героїчна масштабність, афористична метафоричність, висока естетична культура, активні пошуки нових жанрів (катрени, секстини, октави, сонети, білі вірші) і способів ритмічного оформлення.

Активно працювала письменниця і в жанрі ліро-епосу. Славу принесли їй поеми «Самсон» (1888), «Роберт Брюс, король шотландський» (1893) та ін. Твір «Давня казка» (1893) — ще одне свідчення постійного інтересу Лесі Українки до теми місця поета в суспільному житті. Хоч дію і перенесено в якусь невизначену країну, зміст поеми був дуже актуальним для читачів, тому що головний герой виражав сокровенні думки більшості з них:

Не поет, хто забуває
Про тяжкі народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

Одним із вершинних досягнень творчості Лесі Українки можна вважати її драматургію. Леся Українка здійснила справжній творчий подвиг: за 13 років, будучи важко хворою, створила близько 20 драматичних творів, серед яких першочергово треба назвати «Одержиму», «Кассандру», «У пущі», «Бояриню», «Адвоката Мартіана», «Лісову пісню», «Камінного господаря», «Оргію».

Ліна Костенко у статті «Поет, що ішов сходами гігантів», називаючи драматургію Лесі Українки «грандіозним поетичним масивом у найпотужніших регістрах трагедії», зазначає, що тільки винятково геніальному митцеві було під силу створити такі шедеври.

До якої б теми не зверталася письменниця, кожен сюжет, кожен образ чітко проектувався в сучасність, оскільки Леся Українка не просто розглядала такий величезний відрізок життя цивілізації, а концентрувала проблеми і прагнула побачити і осмислити кожне явище у філософсько-ідеологічній площині.

Дмитро Донцов вважав, що Леся Українка і як лірик, і особ ливо як драматург принесла нам героїчний ідеал життя. Її герої багато в чому схожі на автора. Письменниця внесла в українську літературу образ нового типу особистості — людини непохитної волі, високих почуттів, великої гордості, людини талановитої і мужньої.

Драматургія Лесі Українки вражає новизною тем, гостротою філософсько-психологічних конфліктів, філософськими узагальненнями, поетичною красою, високою культурою вірша. Її новаторство виявилось і в змісті, і в формі драматичних творів. До того в Україні переважала соціально-побутова драма. Леся Українка започаткувала в українській літературі філософську та психологічну драму, з образами широких узагальнень, символічного звучання.

Сюжети драматичних творів Лесі Українки охоплюють історію людства за три-чотири тисячоліття. Єгипет фараонів, Вавилон, Іудея, Еллада, Римська імперія часів раннього християнства, середньовічна Іспанія, перші поселення колоністів у Північній Америці, українська та інонаціональна міфологія — весь цей колосальний матеріал систематизується, художньо осмислюється.

У драматичній поемі «Бояриня» (1910) Леся Українка звертається до проблем національної історії, зокрема складних і суперечливих подій в Україні та Росії другої половини XVII ст., які історики об'єднують у поняття «Руїна». Ці події художньо відтворюються на тлі сімейного життя, звичаїв і побуту козацької старшини та російського боярства. Через звичаєво-побутові сцени авторці вдається переконливо розвінчати соціально-політичну атмосферу тогочасної Московської держави з її зневажанням

елементарних прав людини, з системою доносів, підлабузництва, хабарництва. Носієм і слугою цієї системи виступає «перекинчик» Степан, який служить боярином у царській свиті, хоч освіту здобув у рідній Україні.

Істинні патріотичні почуття закладені в образі Оксани, дружини Степана, дочки козацького старшини Олексі Перебійного. Патріотизм Оксани у чужій стороні поступово переростає у ностальгію за рідним краєм, яка досягає кульмінації у плачі-зверненні до чоловіка:

Степане! Ти хіба ж не бачиш?

Я гину, в'яну, жити так не можу!

Незаперечним шедевром Лесі Українки стала драматична поема «Лісова пісня», написана влітку 1911 р. впродовж 12 днів. «Народилася» вона з туги за рідним краєм. «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними», — згадувала авторка. «Я й здавна тую Мавку «в умі держала», оце аж з того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом... Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені мріла, як ми там ночували у дядька Лева Скулинського», — читаємо у її листі до матері. Леся Українка довго не могла визначити, з яким жанром співвіднести її твір. Після довгих вагань вона назвала «Лісову пісню» драмою-феєрією, оскільки тут відбуваються незвичайні, неймовірні перетворення, а поряд із людьми живуть повнокровним життям і постаті казкові. Такий жанр, підсилений багатим фольклорно-міфологічним підґрунтям, сприяв глибшому розкриттю головних проблем, поставлених письменницею.

Найхарактернішою особливістю композиції «Лісової пісні» є органічне переплетення двох світів — природи й людини. Групування персонажів, отже, здійснюється авторкою за двома

принципами: по-перше, за належністю їх до одного із цих світів (з одного боку, Мавка, Лісовик, Водяник, Перелесник, Той, що греблі рве, Той, що в скалі сидить, Куць; з іншого — Лукаш, його мати і дружина, дядько Лев), по-друге, за належністю героїв до світів добра (Мавка, Лукаш, дядько Лев, Лісовик, Русалки) або зла (Кирина, мати Лукаша, Перелесник, Пропасниця, Злидні).

Леся Українка належить до митців, які пережили свій час, а її літературна спадщина стала однією з вершин художньої свідомості українського народу і водночас видатним набутком світової літератури.

ЛІРИЧНІ ТВОРИ

Гімн

До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллеться.
По світі широкому буде та пісня літати,
А з нею надія кохана
Скрізь буде літати, по світі між людьми питати,
Де схована доля незнана?
І, може, зустрінеться пісня моя самотная
У світі з пташками-піснями,
То швидко полине тоді тая гучная згряя
Далеко шляхами-тернами.
Полине за синєє море, полине за гори,
Літатиме в чистому полію,
Здійметься високо-високо в небесні простори
І, може, спітка тую долю.
І, може, тоді завітає та доля жадана
До нашої рідної хати,
До тебе, моя ти Україно мила, кохана,

Моя безталанная мати!

[1890 р.]

Колискова

Місяць яснасенський

Промінь тихесенький

Кинув до нас.

Спи ж ти, малесенький,

Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,

Поки не знатимеш,

Що то печаль;

Хутко прийматимеш

Лихо та жаль.

Тяжка годининько!

Гірка хвилинько!

Лихо не спить...

Леле, дитинько!

Жить — сльози лить.

Сором хилитися,

Долі коритися!

Час твій прийде

З долею битися, —

Сон пропаде...

Місяць яснасенський

Промінь тихесенький

Кинув до нас...

Спи ж ти, малесенький,

Поки є час!

[1890 р.]

Сонет

Фантазіє! ти сило чарівна,

Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Що будиш мертвих з вічного їх сна,
Життя даєш холодній хвилі в морі!
Де ти, фантазіє, там радощі й весна.
Тебе вітаючи, фантазіє ясна,
Підводимо чоло, похиленеє в горі.
Фантазіє, богине легкокрила,
Ти світ злотистих мрій для нас одкрила
І землю з ним веселою з'єднала.
Ти світове з'єднала з таємним,
Якби тебе людська душа не знала,
Було б життя, як темна ніч, сумним.

[1890 р.]

Конвалія

Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.
Та недовго навітшалась
Конвалія біла, —
І їй рука чоловіча
Віку вкоротила.
Ой понесли конвалію
У високу залу,
Понесла її з собою
Панночка до балу.
Ой на балі веселая
Музиченька грає,
Конвалії та музика
Бідне серце крає.

То ж панночка в веселому
Вальсі закрутилась,
А в конвалії головка
Пов'яла, схилилась.
Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
Друже мій єдиний!»
Та й замовкла. Байдужою
Панночка рукою
Тую квіточку зів'ялу
Кинула додолу.
Може, й тобі, моя панно,
Колись доведеться
Згадати ту конвалію,
Як щастя минеться.
Недовго й ти, моя панно,
Будеш утішатись
Та по балах у веселих
Таночках звиватись.
Може, колись оцей милий,
Що так любить дуже,
Тебе, квіточку зів'ялу,
Залишить байдуже!..
[Волинь, 30.10.1884]
Contra spem spero! 2
Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,

Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!
Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.
І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть — і настане
Ще й для мене весела весна.
Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.
В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.
Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!
[2 травня 1890 р.]

* * *

Коли втомлюся я життям щоденним,
Щоденним лихом, що навколо бачу,
Тоді я думку шлю в світи далекі,
Блукає погляд мій в країні мрії.
Що бачу я в далекому просторі?
Прийдешність бачу я, віки потомні.

Мені ввижається, як в тихім, ріднім колі
Старий дідусь навча своїх онуків,
Про давнину справдешні байки править,
Про те, що діялось на нашім світі.
Родинне коло діда оточило,
Сини та дочки, молоді онуки;
Одні уважно, пильно вислухають,
У других тиха мрія в очах сяє.
Онук щонаймолодший сів близенько
Край діда і слідкує його рухи
Палким, уважним поглядом блискучим.
Дідусь мовляє тихо, урочисто:
«Щасливі, дітки, ви, що народились
В лагідний час, в безпечную годину!
Ви слухаєте, мов страшную казку,
Сю розповідь про давні дикі часи.
Так, дітки! світ наш красний, вільний
Темницею здавався давнім людям;
Та й справді, світ сей був тоді темниця:
В кормигу запрягав народ народа,
На вільне слово ковано кайдани.
Пів роду людського не звано людьми,
Затято йшов війною брат на брата.
Ви знаєте, що звалося війною?
Тоді війною звали братовбійство
Во ім'я правди, волі, віри, честі,
А кроволиття звалося героїством;
Убожеством там звали смерть голодну,
Багатством — награбовані маєтки,
Простотою — темноту безпросвітну,
Ученістю — непевнеє блукання,

Бездушну помсту звано правосуддям,
А самоволю деспотичну — правом.
Всім гордим-пишним честь була і слава,
Зневаженим-ображеним погорда.
Загинув би напевно люд нещасний,
Якби погасла та маленька іскра
Любові братньої, що поміж людьми
У деяких серцях горіла тихо.
Та іскра тиха тліла, не вгасала,
І розгорілася багаттям ясным,
І освітила темную темноту, —
На нашім світі влада світла стала!..
Се розповідали мені старії люди,
Не за моєї пам'яті було те».
Так говорив дідусь. Онук найменший,
Підвівши чоло, ясно подивився,
Уста тремтіли усміхом утішним.
«Дідусю, ти страшні казав нам байки,
Я радий, що не бачив лихоліття!»
[10 липня 1890 р.]

Мій шлях

На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрівався на шляху зо мною,
Того я щирим серденьком вітала:
«Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитись у гурті».
Я йду шляхом, пісні свої співаю;
Та не шукайте в них пророчої науки, —
Ні, голосу я гучного не маю!
Коли ж хто сльози ллє з тяжкої муки, —

Скажу я: «Разом плачмо, брате мій!»
З його плачем я спів з'єднаю свій,
Бо не такі вже гіркі сльози — спільні.
Коли ж на довгому шляху прийдеться
Мені почути співи гучні, вільні, —
В моїй душі для них луна знайдеться.
Сховаю я тоді журбу свою
І пісні вільної жалем не отрую.
Коли я погляд свій на небо зводжу, —
Нових зірок на йому не шукаю,
Я там братерство, рівність, волю гошу
Крізь чорні хмари вглядіти бажаю, —
Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі...
Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стріну, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях тернистий, —
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

[22 травня 1890]

До мого фортепіано

Елегія

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.
То ж при тобі, мій друже давній, вірний,
Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тоді встає!

Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і співа, й гука,
На клавішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва рука.
Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане, тяжке?..
Несила тугу криль такий малій дитині,
Здавило серце почуття гірке.
Чого я плакала тоді, чого ридала?
Тоді ж кругом так весело було...
Ох, певне, лихо серцем почувала,
Що на мене, мов хмара грізна, йшло!
Коли я смуток свій на струни клала,
З'являлась ціла зграя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко линув думок легкий рій.
Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!
[15 березня 1890 р.]

Досвітні огні
Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні, широкії крила.
Погасли вечірні огні;
Усі спочивають у сні.
Всіх владарка ніч покорила.

...

Леся Українка. Поеми, драми, ліричні твори — ознайомчий фрагмент

Далі — у повній книжці «Поеми, драми, ліричні твори».
nashaknyga.com.ua